
ORCHIDEEËN IN GRAUBÜNDEN

Jac. KOOPMAN & K. MEIJER

Zusammenfassung

Während zwei Exkursionen nach Graubünden (Schweiz) im Juli 1988 und 1989 wurden 26 Orchideenarten beobachtet, wobei allerdings nicht eine vollständige Kartierung erstrebt wurde. Von jeder Art werden Einzelheiten über ihre Verbreitung im besuchten Gebiet gegeben.

Summary

July 1988 and July 1989 excursions to the Swiss canton of Graubünden have been made. Though the aim was not a complete mapping of the orchids, in all 26 species have been observed. Of each species details of its distribution in the visited area are given.

1 Inleiding

In het kader van zijn studie aan de Rijksuniversiteit te Groningen nam de eerste schrijver in juli 1988 deel aan een tweewekse excursie naar Graubünden in Zwitserland. Naar aanleiding van deze excursie werd er in 1989 andermaal een bezoek aan dit gebied gebracht, nu in gezelschap van negentien enthousiaste floristen uit de noordelijke provincies, waaronder de tweede schrijver. Alhoewel er niet enkel gelet werd op orchideeën, bleek de rijkdom van deze familie hier toch duidelijk. Het idee werd dan ook geboren om hier een verslag over te maken voor een of ander "groen" blad. Toen "Eurorchis" ging verschijnen, was de keuze in welk blad het artikel geplaatst zou kunnen worden, niet moeilijk meer.

2 Het onderzoeksgebied

In oostelijkste kanton Graubünden stroomt de rivier de Inn af naar het oosten. Het dal van de Inn is het langste "Hochtal" van Zwitserland. Hier vinden we in het Unterengadin - of, zoals het ter plaatse heet, Engiadina Bassa - als grotere plaats Scuol. Stroomafwaarts liggen aan de noordkant van de Inn de dorpjes Sent en Ramosch. Bij

Ramosch mondt in de Inn een snelstromende bergbeek uit, genaamd La Brancia. Stroomopwaarts vinden we hier aan de oever op een hoogte van 1473 m het voormalige Kurhaus Val Sinestra. Tegenwoordig doet het dienst als hotel. Het is in Nederlandse handen. In 1988 en 1989 vormde het onze uitvalsbasis.

Dit gebied in de centrale Alpen kenmerkt zich door de nog grote ongereptheid. De Inn loopt er als hoofdslagader doorheen, en is tevens het laagste punt (rond 1100 m). Aan weerszijden bevinden zich bergketens, met toppen van rond 3000 m. De hoogtezones van collien tot nivaal zijn hier derhalve op relatief geringe afstand aanwezig.

De grote diversiteit aan vegetatietypen en plantesoorten is niet enkel toe te schrijven aan de genoemde factoren "ongereptheid" en hoogteverschillen. Van eveneens groot belang is de variatie in gesteentes. Naast kalkgesteentes, voornamelijk in de lagere delen, en silicaatgesteentes in de hogere regionen vinden we plaatselijk serpentijn, basalt en dolomiet.

Voorts speelt het (micro-)klimaat een belangrijke rol. Het klimaat is hier continentaal te noemen, een relatief droog klimaat met weinig neerslag derhalve.

3 Methoden

Zowel in juli 1988 als in juli 1989 zijn er veldgegevens verzameld. Daar dit niet d.m.v. systematisch "hokken" is gebeurd, is het in veel gevallen moeilijk tot onmogelijk aan te geven, in welke km-blokken en atlasblokken de desbetreffende soorten precies voorkomen. Dit geldt met name voor de algemenere soorten. Er is dan ook van afgezien om verspreidingskaartjes van alle soorten samen te stellen. Met de verspreidingskaartjes van de zeldzamere soorten hebben we ook zeker niet de pretentie een compleet beeld te geven. Zelf beschouwen we dit als een eerste aanzet, die nog vele aanvullingen moet krijgen. Ook gezien het feit, dat er enkel gegevens van de maand juli zijn verwerkt, mag worden aangenomen, dat hier een aantal soorten zonder meer ontbreekt.

Naast de resultaten van eigen veldwerk zijn eveneens gegevens verwerkt van Sake Roodbergen uit Akkrum en van Pieter Stolwijk uit Oldenzaal.

In het veld is gebruik gemaakt van een drietal topografische kaarten, schaal 1: 25.000, te weten: Samnaun 1179, Scuol 1199 en S-charl 1219.

In figuur 1 is het onderzoeksgebied op basis van km-blokken weergegeven. Enkele dorpjes en passen zijn aangegeven voor de oriëntatie. De kaartbladen 1179, 1199 en 1219 liggen boven elkaar. Het moge duidelijk zijn, dat niet alle 696 km-blokken bezocht zijn. Het rechtse kaartje geeft aan welke blokken zeker bezocht zijn. Dit vormt ongeveer 10 % van het totale aantal blokken.

4 De aangetroffen soorten orchideeën

1. **Cephalanthera rubra** is op twee plaatsen gevonden. In beide gevallen betreft het (vrij open) naaldbos. De planten groeien groepsgewijs. Vermeldenswaard is, dat de soort tijdens de reis naar Zwitserland massaal werd waargenomen langs de naburige Oostenrijkse wegen. Lokaal lijken de verschillen in voorkomen groot te zijn, een verschijnsel dat ons bij meer soorten hier is opgevallen. Bij Vna is de soort aangetroffen in de nabijheid van o.a. *Ophrys insectifera* en *Platanthera chlorantha*.

2. **Chamorchis alpina**, die zijn populaire naam Dwergorchis eer aandoet, is zeldzaam in het gebied. De soort is slechts van twee plaatsen bekend, in de omgeving van S-charl, op 2500 m hoogte, en van de Piz Arina, op 2400 m. Deze alpiene, kalkminnende soort vinden we hier in het *Seslerio-Semperviretum*, o.a. in gezelschap van *Leontopodium alpinum* (Edelweiß). De soort staat te boek als zeldzaam, maar wordt zeker ook gemakkelijk over het hoofd gezien.

3. **Coeloglossum viride** is een (vrij) algemene soort en met name in het *Nardetum*, Borstelgrasland, veelvuldig aanwezig in gezelschap van *Nigritella nigra* en *Orchis ustulata*.

4. **Corallorrhiza trifida** vinden we in zure mostapijten (*Hylocomium splendens* en *Rhytidiadelphus triquetrus*), op de beschaduwde bodem van *Picea-Larix*-bossen. Een hoge luchtvochtigheid lijkt een voorwaarde. In de directe omgeving van Val Sinestra komt de soort veel voor, evenals in het bos van dit hotel naar Vna, een naburig bergdorpje. Andere soorten die we in dit zure milieu kunnen aantreffen, zijn *Goodyera repens* en vooral *Listera cordata*.

5. **Cypripedium calceolus** is, behalve in de directe omgeving van Val Sinestra en Vna, ook gevonden in de Val d'Uina. We vinden deze schitterende planten in vrij open *Picea-Larix*-bossen, vaak in gezelschap van *Dactylorhiza maculata* en *Platanthera bifolia*. De soort groeit groepsgewijs. Begin juli is de bloei op 1500 m voorbij.

6. **Dactylorhiza maculata** is de algemeenste soort in het gebied, vooral in de naaldbossen. Opmerkelijk is, dat de soort in de directe omgeving van de Inn, bij Sur En, vrijwel geheel ontbreekt.

7. **Dactylorhiza majalis** is een vormenrijke soort, die vaak in groten getale aanwezig is in kalkrijke kwelmoerassen (*Caricion davallianaë*). Het is daar vaak de enige orchideeësoort. Op een plaats aan de noordkant van de Inn, bij het plaatsje Sur En, werd deze soort aangetroffen in gezelschap van *Epipactis palustris*.

8. *Epipactis atrorubens* begint in het gebied pas in de tweede helft van juli te bloeien. Desondanks is de soort op verscheidene plaatsen gevonden. *Epipactis atrorubens* geeft de voorkeur aan licht beschaduwde plaatsen in open *Picea-Larix*-bossen.

9. *Epipactis helleborine* is een laatbloeiende soort, die slechts van één vindplaats bekend is, in de omgeving van Sur En. De soort zal ongetwijfeld algemener zijn.

10. *Epipactis palustris* begint iets eerder te bloeien dan de vorige twee soorten. Deze soort werd slechts twee maal aangetroffen, éénmaal in een kalkmoeras (*Caricion davallianae*) en éénmaal in een ogenschijnlijk vrij droog hooiland. In de omgeving zijn weliswaar vrij veel kalkmoerassen aan te treffen, maar in de door ons bezochte gebieden ontbreekt de soort verder.

11. *Epipogium aphyllum* is door ons niet in het gebied gevonden. Eén van onze excursiegenoten in 1989, Sake Roodbergen uit Akkrum, vond de soort evenwel, nadat wij al weer waren vertrokken, op maar liefst vijf lokaties, verdeeld over vier km-blokken.

12. Dat *Goodyera repens* gemakkelijk over het hoofd gezien kan worden, mag misschien geconcludeerd worden uit het feit, dat we de soort in 1988 nooit gevonden hebben, terwijl we hem in 1989 in de directe omgeving van Val Sinestra veelvuldig aantreffen. Wel dient eerlijkheidshalve te worden vermeld, dat we in 1988 in de eerste helft van juli hier waren, terwijl *Goodyera repens* pas bloeit vanaf de tweede helft van juli. En zelfs bloeiend is deze nietige soort vaak moeilijk te vinden.

De planten groeien in grote mostapitjes (*Hylocomium splendens* en *Rhytidiadelphus triquetrus*) in beschaduwde naaldbossen met een grote luchtvochtigheid. Naast deze soort groeien in deze zure habitat nog enkele dwergjes onder de orchideeën, te weten *Corallorrhiza trifida* en *Listera cordata*.

13. *Gymnadenia conopsea* is algemeen te noemen voor zonnige plaatsen in open naaldbossen, wegranden en kalkgraslanden. Vaak komt ze voor in gezelschap van *Gymnadenia odoratissima*.

14. *Gymnadenia odoratissima* is, hoewel iets minder frequent voorkomend dan de vorige soort, toch (vrij) algemeen te noemen.

15. *Herminium monorchis* is in het gebied een zeldzame soort, die op slechts enkele plaatsen gevonden is. Tussen Ramosch en Val Sinestra groeit *Herminium* in een schraalgrasland. Er zijn zeker enkele tientallen exemplaren geteld. De soort lijkt hier beperkt te zijn tot het Inn-dal. Stolwijk vond haar hier soms massaal (mondelijke mededeling).

16. *Listera cordata* is een dwerg, die in de omgeving van Val Sinestra geen zeldzaamheid is. We vinden de soort daar in grote mostapijten (*Hylocomium splendens* en *Rhytidiadelphus triquetrus*), in beschaduwde, luchtvochtige *Picea-Larix*-bossen.

Listera cordata is eveneens aangetroffen in overeenkomstige habitats aan de zuidzijde van de Inn, bij Sur En. De combinatie *Listera cordata*, *Goodyera repens* en *Corallorhiza trifida* is hierboven al eerder genoemd.

17. *Listera ovata* is algemeen in de naaldbossen in het gebied.

18. *Neottia nidus-avis* komt lokaal vrij veel voor, zoals b.v. tussen Val Sinestra en Vna. Ze geeft de voorkeur aan vrij open naaldbossen.

19. *Nigritella miniata* (= *N. rubra*) is veel zeldzamer dan de volgende soort. In 1988 is deze *Nigritella* hier helemaal niet gevonden, in 1989 driemaal, telkens in slechts een of enkele exemplaren. De soort is kenmerkend voor alpiene "Rasen", met name het *Nardetum* en het *Seslerio-Semperviretum*. Vaak groeit deze soort in gezelschap van de volgende.

20. *Nigritella nigra* is in (sub)alpiene weiden plaatselijk massaal aanwezig.

21. *Ophrys insectifera* is gemakkelijk over het hoofd te zien en komt veelvuldig voor in de open *Picea-Larix*-bossen tussen Val Sinestra en Vna, en ten noorden van Vna. Halverwege juli loopt de bloei in het gebied ten einde.

22. *Orchis mascula* werd in 1988 in twee exemplaren gevonden op Motta Naluns. In 1989 is de soort, ondanks nijver speurwerk, niet weer gevonden. De planten stonden hier in een fraai ontwikkeld *Nardetum*.

23. *Orchis ustulata* blijkt in het onderzoeksgebied geen zeldzame soort te zijn. Op zonnige kalkhellinkjes en in het *Nardetum* komt zij in grote aantallen voor.

24. *Platanthera bifolia* komt algemeen voor in licht beschaduwde, open naaldbossen. Op *Dactylorhiza maculata* na is het hier de meest voorkomende soort orchidee.

25. *Platanthera chlorantha* is veel zeldzamer dan de vorige. In 1988 is de soort niet eens gevonden. De vindplaatsen zijn geconcentreerd rond het bergdorpje Vna. De planten werden hier aangetroffen op overeenkomstige plaatsen als de vorige soort, dus in naaldbossen.

26. *Pseudorchis albida* is in het gebied één van de minder zeldzame soorten. We vinden de planten zowel in open *Picea-Larix*-bossen als in het *Nardetum*.

5 Slotopmerkingen

Ons verhaal, het behoeft geen nader betoog, heeft niet de pretentie een inventarisatieverslag van "De orchideeën van Graubünden" te geven. Het verspreidingsbeeld is verre van compleet, ook voor de bezochte gebieden. Men kan zich dan ook afvragen wat het nut is van een dergelijk incompleet verhaal. Onze argumentatie is echter, dat het een startpunt markeert. Vaak immers blijven gegevens te lang in de spreekwoordelijke la liggen. Ons standpunt is, dat verzamelde gegevens zo snel als redelijkerwijs mogelijk is, gepresenteerd moeten worden aan het geïnteresseerde publiek. De lezer kan dan immers ook zelf actief deel gaan nemen aan het completeren van het beeld. We willen de lezers bij deze dan ook oproepen om toezending van gegevens betreffende verspreiding van orchideeën in het onderhavige onderzoeksgebied (zie kaart pag. 36). Hopelijk is er dan in de (nabije) toekomst een vollediger beeld te geven over de verspreiding van orchideeën in dit schitterende deel van Zwitserland.

Jac. Koopman
Hoofdstraat-West 27
8471 HP Wolvega

K. Meijer
Nieuwe Weg 32
8391 KM Noordwolde

